

rih ve Hristiyanlık'la ilgili çeşitli yazma eserler yayımlanmıştır. 1950'li yıllardan itibaren İslâmî ilimlere dair yazma eserlerin de neşredildiği görülmektedir. *el-Meşrik*, bazı makalelerin ve yazma eser neşirlerinin kitap hacmine yaklaşması sebebiyle klasik dergi standardının dışına çıktığı için eleştirilmiştir. Arap edebiyatıyla ilgili olarak dergide yayımlanan 260'tan fazla yazma eserin bir kısmı daha sonra müstakil kitap halinde basılmıştır. Luvîs Şeyho, Arap edebiyatı alanında özellikle hristiyan Arap yazarları tarafından telif edilen eserlerin neşrine önem vermiştir.

el-Meşrik'te yayımlanan ve daha sonra müstakil olarak da basılan eserler arasında Asmaî'nin *Kitâbü'n-Nebât*, *Kitâbü'n-Nahl* ve *l-kerm*, *Kitâbü'd-Dârât*; Ebû Zeyd el-Ensârî'nin *Kitâbü'l-Maţar*, *Kitâbü'l-Libe* ve *l-leben*; Buhtûrî'nin *el-Ĥamâse*; İbn Abbâd er-Rundî'nin *er-Ressâ'ilü's-suğrâ*; Hakîm et-Tirmizî'nin *Ĥatmü'l-evliyâ* isimli kitapları ile İzzeddin b. Şeddâd'ın *el-A'lâku'l-ĥaṭîre*'sinin Avâsım'la ilgili kısmı zikredilebilir. Kitap hacmindeki araştırmalar arasında ise Michel Hayek'in "er-Râhibe Hindiyye" (LIX [1966], s. 525-734) ve Ignatius Abduh Halife'nin "Kitâbü'l-İlmi't-ṭabî' li-Yûsuf b. Şem'ün el-Ĥaşrûnî el-Mârûnî" (LXII [1968], s. 493-894) adlı makaleleri dikkat çekmektedir.

Dergide Luvîs Şeyho, Henri Lammens, Butrus de Vregille, Antûn Sâlihânî, Luvîs Ma'lûf gibi Cizvit rahiplerinin yanı sıra aralarında Joseph Schacht, Ignatij Julianovic Kratchkowskij, Fritz Krenkow, Regis Blachere, Charles Pellat, Martiniano Roncaglia, Henry Negre, Georg Graf'ın bulunduğu bazı şarkiyatçıların ve Habîb Zeyyât, Fuâd Efrâm el-Bustânî, Mahmûd Şûkrî el-Âlûsî, Emîr Şekîb Arslan, Yûsuf İlyân Serkîs, Şiblî el-Mellât gibi ilim adamlarının araştırmaları ve makaleleri yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kümeyl Huşeyme, "el-Yesû'îyyûn ve Mecelletü'l-Meşrik târih ve a'lâm (1898-1970)", *el-Meşrik*, LXV/1-2, Beyrut 1991, s. 9-34; a.mlf., "Mecelletü'l-Meşrik beyne'l-ems ve'l-yevm (1898-1998) istimrâriyye ve tetavvûrât", a.e., LXXII/1 (1998), s. 9-47; C. Fâyiz Sellûm, "Mecelletü'l-Meşrik ve ba'zu'l-kazâyâ'l-aḥlâkıyye ve'n-nazariyye eyyâme'l-eb Luvîs Şeyhû (1898-1927)", a.e., LXVI/1 (1992), s. 93-102; Eh-yef Sinnû, "Mecelletü'l-Meşrik ve'l-âdâbü'l-'Arabiyye münzû câhiliyyetiḥa ḥatte'l-ḥarbî'l-'âlemiyyeti'l-ülâ", a.e., LXXII/1 (1998), s. 307-342; P. C. Sadgrove, "al-Mashriq (1898-...)", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami – P. Starkey), London 1998, II, 513.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MEŞRİKİLER

(المشركية)

Kuzey Afrika'ya ve Endülüs'e göç ederek yerleşen Araplar'la onlardan etkilenip Araplaşmış olanlara verilen ad.

İslâm dünyasının batı kısmını (Mağrib) teşkil eden Kuzey Afrika ve Endülüs'te yaşayan müslümanlara Megâribe, doğu kısmında (Meşrik) yaşayanlara da Meşârika (Meşrikiler) denilmektedir. Ancak İslâm coğrafyacıları Mağrib'in sınırlarının tesbiti konusunda görüş birliğine varmamıştır. Bu konudaki üç farklı rivayet değerlendirildiğinde İslâm coğrafyacılarının Mısır'ın batısında kalan bölgelere Mağrib adını verdiği anlaşılmaktadır. Kuzey Afrika tarihçileri, bu iki bölgeyi ayıran sınır olarak genellikle Libya'nın Trablus-garp şehrini kabul etmişlerdir. İki bölgenin halkları arasında ortaya çıkan farklılıklar sebebiyle meşrik ve mağrib kelimeleri erken dönemden itibaren coğrafi mânadan ziyade sosyokültürel bir anlam kazanmıştır. Bu farklar, Endülüs'te daha belirgin olmak üzere Batı İslâm dünyasında bölgenin Araplar tarafından fethini takip eden ilk yarım asrın sonlarında kendini göstermeye başlamıştır (*EP* [Fr.], VI, 702).

Batı İslâm dünyasında Meşrikiler ismiyle Doğu İslâm dünyasından dinî, siyasî, askerî ve ticarî sebeplerle Kuzey Afrika'ya ve Endülüs'e gelip yerleşen kişiler kastedilmekte, onların çocukları ve torunları ise Mağribli kabul edilmektedir Zîrî Emîri Muiz b. Bâdis'in izniyle İfrîkiye'ye göç eden ve sayıları 50.000 ile 100.000 arasında değişen Benî Hilâl kabilesi bölge halkı tarafından Meşrikiler içinde sayılmamıştır.

Bu özel anlamıyla Meşrikiler'in ilk temsilcileri fetih ordularının kumandanı ve askerleridir. Kuzey Afrika tarihçileri fetih orduları içinde yüzlerce sahâbînin Kuzey Afrika'ya geldiğini söylemekte ancak çok azının ismini zikretmektedir. Ebû Bekir el-Mâlikî, Kuzey Afrika fâtihi Ukbe b. Nâfi'in ordusunda yer alan yirmi dokuz sahâbîyi tanıtırken Ahmed b. Hâlid es-Selâvî bu sayıyı kırk beşe çıkarmıştır (*el-İstikşâ*, I, 141-146). Fakat sahâbîlerin çoğu daha sonra geldikleri şehirlere dönmüş, bazıları ise Kayrevan başta olmak üzere Kuzey Afrika'daki merkezlere yerleşmiştir. Kayrevan'da kalanlardan biri şehrin batı kısmında kendi adını taşıyan mezarlıkta medfun Ebû Zem'a el-Belevî'dir. Mûsâ b. Nusayr'ın ordusunda Endülüs'e

giren Mûneyzir el-İfrîkî burada yerleştiği tesbit edilen tek sahâbîdir (Makkarî, III, 5).

Müslüman Araplar, fetih sürecinden itibaren IX. yüzyılın başlarına kadar Mağrib'de yeni şehirler kurmuşlar veya eski kentlere yerleşmişlerdi. Genelde aileleriyle birlikte gelen askerler, resmî görevliler, din âlimleri ve tâcirler Mağrib halkının İslâmlaşmasında büyük rol oynayarak bölgeyi Meşrik'a benzettiler. Mûsâ b. Nusayr, Kuzey Afrika'nın yerlileri olan Berberîler'in İslâm'a girmesini kolaylaştırmak ve onların İslâm'ı öğrenmesini sağlamak için büyük gayret sarfetti. Bu maksatla bazı kişileri özel tebliğci olarak görevlendirdi. Berberîler'in önemli bir kısmı Sâlih b. Mansûr el-Himyerî gibi çok etkili tebliğciler vasıtasıyla İslâm'a girdi. İbn İzârî, Mûsâ b. Nusayr'ın yerli halka Kur'an'ı ve İslâmî kuralları öğretecek on yedi Arap muallim vazifelendirdiğini söyler (*el-Beyânü'l-muğrib*, I, 42). Bunların en azından bir kısmı Endülüs fâtihi Târik b. Ziyâd'ın ordusunda Endülüs'e girmiş olmalıdır. Mûsâ'nın Tanca valiliğine tayin ettiği Târik b. Ziyâd'ın da Berberî askerlere İslâmîyet'i öğretecek Arap muallimler görevlendirdiği belirtilmektedir (Makkarî, I, 239).

Kuzey Afrika ve Endülüs tarihçileri Kuzey Afrika'ya gelen tâbiîn neslinden bazı şahıslar hakkında bilgi vermişlerdir. Bunların başında Emevî Halifesi Ömer b. Abdülâzîz'in tebliğ maksadıyla gönderdiği on fakih gelmektedir. Ebû'l-Arab ve Mâlikî, çoğu Kayrevan'a yerleşen bu on fakih ile tâbiînden on altı kişi hakkında bilgi vermişlerdir. Daha sonra tebliğ ve irşad amacıyla çok sayıda âlim gelmiş, bunların bir kısmı bölgeye yerleşmiştir. Medine'nin yedi fakihinden Süleyman b. Yesâr ve meşhur müfessirlerden Yahyâ b. Selâm gibi geçici olarak buraya gelen âlimler de vardır. Kuzey Afrika ve Endülüs tarihçilerinin eserlerinde Meşrik'tan Endülüs'e gelen tâbiîn hakkında da bilgi bulunmaktadır. İbn Beşkûvâl, *et-Tenbîh ve't-ta'vîn li-men deḥale'l-Endelüs mine't-tâbi'in* adıyla bir eseri kaleme almışsa da günümüze ulaşmamıştır. Makkarî, onun bu eserinde yirmi sekiz kişi hakkında bilgi verdiğini belirtmiş, kendisi de Endülüs'e gelen tâbiînden on iki şahsı tanıtmıştır (*Nefḥu't-tîb*, I, 288; III, 6-7, 69, 73).

İbnü'l-Faradî, İbn Beşkûvâl, İbnü'l-Ebbâr gibi bölge tarihçileri tâbiînin ardından Mağrib'e gelen meşhur Meşrikiler hakkında bilgi vermişlerdir. Meşrikiler'in bir kısmının İslâm'ın ışığını Endülüs'e taşımaya amaçladığını, bunların önemlilerinin bile sayılamayacak kadar çok olduğu

nu, bazılarının burasını vatan edindiğini söyleyen Makkarî, tâbiinden sonraki Meşrikîler'den yetmiş dört meşhur şahsı tanıttığı bölümü XV. yüzyılın sonlarında ölen bir Şâzeî şeyhiyle bitirmiştir (*Nefhu't-tîb*, III, 9-149).

Doğu İslâm dünyası Batı İslâm dünyasını yakından etkilemiştir. Emevîler'in cezalandırmasından korkarak VII. (XIII.) yüzyılda Fas'a kadar giden bir grup Hâricî bölgede mezheplerini yaymaya başlamış, bu yüzden bölgede kuvvetli Hâricî isyanları çıkmıştır. Meşrik'ta Şîa ve mevâlinin oynadığı rolü Mağrib'de eşitlik çağrısı yapan Hâricîler üstlenmiştir. Mağrib'de daha sonraları Mâlikîlik gittikçe güçlenmiş ve bölgenin en yaygın mezhebi olmuştur. Fethin hemen ardından Endülüs'e gelen Araplar'ın ekseriyeti Suriye bölgesinden olduğu için burada önce Suriye'nin fıkıh imamı Evzâî'nin mezhebi benimsenmiş, ancak Endülüs Emevî Devleti'nin kuruluşunun ardından Doğu'ya gönderilen talebelerin Medine'deki İmam Mâlikî'yi tercih etmeleri durumu değiştirmiş, I. Hîşâm döneminden (788-796) itibaren Mâlikîlik bölgenin resmî mezhebi haline gelmiştir.

Meşriki terimi bazan coğrafi, bazan sosyokültürel aidiyeti ifade etmektedir. 280 (893) yılında Kuzey Afrika'ya gelen Fâtımî dâisi Ebû Abdullah eş-Şîi, Meşrikli olması sebebiyle Berberîler arasında Meşrikî nisbesiyle tanınmış (İbnü'l-Esîr, VIII, 33; İbn Ebû Dînar, s. 70), Mağribli olup olmamasına bakılmaksızın Şîilîği benimseyenlere Meşârika adı verilmiştir (İbnü'l-Esîr, IX, 295). Öte yandan İfrîkiyeli Hanefîler için Irakî veya Kûfî tabiri kullanıldığı görülmektedir (Ebû Bekir el-Mâlikî, I, 181, 256, 263, 500).

Mağrib'de ve Endülüs'te hüküm süren bazı hânedanlar da Meşrik'tan gelen kişiler tarafından kurulmuştur. Tunus'ta hüküm süren Ağlebîler'in, Fas'a hâkim olan İdrîsîler'in, Endülüs Emevîleri'nin, Tunus'ta Mehdiye'de kurulup Mısır'a intikal eden Fâtımîler'in kurucularının tamamı Meşrikîdir. Mağrib, Meşrik'tan kaçmak zorunda kalan siyasîlerin sığınağı, bazı siyasî suçluların da sürgün yeri olmuştur. Bunlar arasında Emevî yönetiminden kaçan müstakbel Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr ve Abbâsîler'in takibatından kurtulabilen Emevî hânedanı mensupları vardır.

Meşrikîler arasında iki şahıs Endülüs'ün sosyokültürel hayatında kalıcı izler bırakmıştır. Bunlardan biri ünlü müşikîşinas Ziryâb'dır. Abbâsî Halifesi Hâ-

rûnürreşîd'in şarkıcısı olan Ziryâb, II. Abdurrahman zamanında Kurtuba'ya (Cordoba) gelmiş ve bu hükümdarın ihsanlarına mazhar olmuştur. Endülüs'te kurduğu müşiki geleneği öğrencileri tarafından Kuzey Afrika'da sürdürülmüştür. Meşhur bir edip ve dilci olan ikinci şahıs ise yirmi üç yıl Bağdat'ta din ve dil ilimleri tahsil ettikten sonra 330'da (942) Halife Nâsır-Lidînillâh III. Abdurrahman'ın son günlerinde Endülüs'e gelen Ebû Ali el-Kâlî'dir. Burada pek çok dilci ve devlet adamı yetiştiren, sarayda ve ulemâ çevresinde büyük saygı gören Kâlî önemli idarî görevlerde de bulunmuştur. Beraberinde getirdiği zengin kütüphanesindeki pek çok eseri çevresine tanıtmaya sebebiyle kendisi edebiyat ilmini Endülüs'e götüren ilk kişi kabul edilmektedir (Brockelmann, II, 277).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Habîb es-Sülemî, *et-Târîh* (nşr. J. Aguadé), Madrid 1991, s. 136-138; Ebû'l-Arab, *Tabakâtü 'ulemâ'İlfrîkiyye* (nşr. Muhammed Ben Seneb), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbî'l-Lübnânî), s. 11-33, 37-39; Ebû Bekir el-Mâlikî, *Riyâzü'n-nûfûs* (nşr. Beşîr el-Bekkûş - M. Arûsî el-Matvî), Beyrut 1403/1983, I, 10, 60-152, 181, 256, 263, 500; İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'İl-Endelûs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1410/1989, I, 56-57, 125-129; İbn Beşkûvâl, *eş-Şîla*, I, 86-116; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 155; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 33; IX, 295; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fî telhîşi ahhbârî'l-Mağrib* (M. Saîd el-Uryân - Muhammed el-Arabî), Kahire 1368/1949, I, 14, 35-37; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmil* (nşr. Abdüsselâm el-Herrâs), Beyrut 1995, II, 189; a.mlf., *el-Hulle-tû's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münîs), Kahire 1985, s. 13-113; İbn Hallikân, *Ve Feyât*, IV, 423; VII, 137; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 20, 42, 176; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, I, 239, 288; III, 5-163; IV, 423; V, 385; VII, 137; İbn Ebû Dînâr, *el-Mû'nîs fî ahhbârîlfrîkiyye ve Tûnis*, Beyrut 1993, s. 70; Selâvî, *el-İstîkşâ*, I, 141-146; Brockelmann, *GAL* (Ar.), II, 277; Muhammed et-Talbî, *ed-Devletü'l-Ağlebîyye* (trc. Münîc es-Sayyâdî), Beyrut 1985, s. 41-51, 622; a.mlf., "Maşhârika", *El²* (Fr.), VI, 701-702; Abdurrahman Ali el-Haccî, *et-Târîhu'l-Endelûsî*, Dimaşk 1407/1987, s. 143-172; Nadir Özkuyumcu, *Fethinden Emevîlerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika: 18-132/639-750* (doktora tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 5-13; G. Yver, "Magrib", *IA*, VII, 142-143; H. G. Farmer, "Ziryâb", *a.e.*, XIII, 578-579; Hüseyin Elmalı, "Kâlî", *DiA*, XXIV, 259-260.

İSMAİL YİCİT

MEŞRÛ (المشروع)

Sözleşme "açıklamak, açığa çıkarmak; bir işe başlamak; uyulmaya değer âdet başlatmak, din / hukuk kuralı koymak" gibi mânalara gelen şer' kökünden ism-i

me'ûl olan meşrû, İslâmî literatürde dinî kaynaklara dayalı hükümleri veya dine ve ilkelerine uygun olan eylem ve işlemleri ifade eden bir terimdir. Kelimenin bu sıfat biçimi, herhangi bir kategorik önermede yüklem olarak kullanıldığında genel bir kavram işlevi görür ve önermeye konu olan hususun dinî-ahlâkî-hukukî yönden olumlu bir değer taşıdığını, bazan da dinin onayladığı, hatta yapılmasını istediği bir fiil, işlem veya düzenleme olduğunu gösterir. Sonuna ek getirilerek meşruiyet biçimini aldığı anda ise meşrû olma durumunu belirtir (ayrıca bk. ŞERİAT).

Kur'an'da ve hadislerde meşrû kelimesi geçmemekle beraber aynı kökten türemiş pek çok isim ve fiile rastlanır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "şr'a" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "şr'a" md.). Meşrû karşılığında Latince'de "hukuk kuralı, kanun, akit, hüküm, şart" anlamlarına gelen *lex* kökünden türemiş *legitimus* kullanılır. Latince'de bu kök ve türevi arasındaki anlam ilişkisi Arapça'dakine benzer bir diyalektiğe sahiptir. Ancak Latince'deki *lex* insana, Arapça'daki şeriat, şir'a, şer' ve şerâi' ise Allah'a atfen kullanılır. Bu farklılık bir yana meşrû ve legitimus kelimeleri "yasaya uygun, haklı, doğru" gibi mânalar üzerinde buluşur. Gerek Batı gerekse İslâm kültüründeki yaygın anlamıyla meşrû "dinin, yasanın veya kamu vicdanının doğru bulduğu şey" demektir. Bir kurum ya da kuralın meşruiyeti ise kendinin üstünde bulunan bir hukuk veya ahlâk normuna uygun olmasını ifade eder.

Meşruiyet kavramının çağrıştırdığı ilk anlam yerleşik kurallara ve usule (prosedür) uygunluktur. Meselâ kralın ilk doğan oğlu olma tahtın meşrû vârisi sayılmanın veya seçilme göreve gelmenin bir şartı olabilir. Meşrû kelimesinin bu mânası büyük çapta prosedüre ilişkindir ve hukukî (hukuka uygun) kelimesiyle benzerlik arzeder. Prosedürel anlamdaki meşruiyet ilgililerin inanç veya tavırlarına zorunlu atıf yapma ihtiyacı duymaz (Morris, s. 103). Özü bakımından meşruiyet ise benimsenen değerler sistemine yani din, ahlâk, hukuk, gelenek ve görenek gibi farklı kaynak ve yaptırıma sahip sosyal düzen kurallarına uygunluğu ifade eder. Normatif bir özellik gösteren bu kuralların içeriğini somut toplumun kültürü belirler ve aralarındaki ilişkiler ağı toplumun yapısına göre çeşitlenir. Bir değerlin toplumca ne düzeyde benimsendiği sosyolojik bir sorun olmakla birlikte itibarını